

اسنادی از میرزا یوسف مستوفی الممالک در منطقه آشتیان

اسدالله عبدلی آشتیانی^۱

میرزا یوسف آشتیانی (۱۲۲۷ ه. ق - ۱۳۰۳ ه. ق) معروف به آقا و ملقب به مستوفی الممالک، فرزند میرزا حسن مستوفی الممالک، صدراعظم و مستوفی الممالک ایران در عصر ناصرالدین شاه قاجار است. «میرزا یوسف پس از فوت پدرش، میرزا حسن مستوفی الممالک دوم، در سال ۱۲۶۱ ه. ق از طرف محمدشاه ملقب به مستوفی الممالک (وزیر دارائی) گردید. در سال ۱۲۶۸ ه. ق حکومت عراق (اراک) نیز ضمیمه مشاغلش شد و از طرف خویش، نایب‌الحکومه‌ای برای اداره امور آنجا تعیین نموده، گسیل داشت.^۲ با به صدارت رسیدن میرزا آقا خان نوری در سال ۱۲۶۸ ه. ق و برکناری میرزا یوسف مستوفی الممالک از دفتر استیفا، وی «چندی در تهران بود و بعد به آشتیان اراک، قصبه مسقط الرأس نیاکان خود رفته، انزوا اختیار نمود».^۳

این تبعید هفت سال طول کشید و با عزل میرزا آقا خان نوری از صدر اعظمی به سال ۱۲۷۵ ه. ق، وی دوباره به شغل سابقش که مستوفی الممالکی یا همان وزیر دارائی بود، بازگشت. «در این مدت به بازسازی قلعه اجدادی خود و آبادانی و عمران در منطقه اهمیت گمارد. «در سال ۱۲۸۷ که ناصرالدین شاه به عتبات می‌رفت، میرزا یوسف در غیبت شاه به کلیه مهمام مملکتی رسیدگی می‌کرد. بعد از سفر کربلا که میرزا حسین خان سپهسالار به صدارت رسید، میرزا یوسف اعراض کرده و دیگر به دربار شاه نیامد؛ باز به آشتیان

۱. سند پژوه

۲. بامداد، مهدی، شرح حال رجال ایران، ج ۴، انتشارات زوار، ۱۳۷۸، ص ۴۷۸.

۳. همان بالا ص ۴۷۹

آمد و نزدیک دو سال در آنجا اقامت گزید. ناصرالدین شاه در سفر عتبات سال ۱۲۸۷ [ه ق] مدت سه روز در آشتیان توقف کرد. میرزا یوسف برای خوش آمد گوئی بار خانه‌اش که شامل مرکبات مازندران و خشک‌بار آشتیان و فراهان بود، تقدیم مهمانان نمود. مستوفیان و امرای ملتزم شاه هر کدام در محلی و پرده‌ای اقامت کردند، اما مهد علیا (مادرشاه) از روی نیرنگ و تفتیش در قلعه منزل نمود. چون استحکامات قلعه و وسعت دستگاه میرزا یوسف را مشاهده نمود، از روی بدگمانی بر عاقبت فرزندش ترسید. و با همپالگی‌هایش از مستوفی الممالک سعایت کرد و با ادله و براهین بی‌اساس، وی را غیباً متهم نمود. شاه زودباور، ذهنش مشوب شد و با معاذیر^۱ دیگر، دستور عزل و تبعید وی را صادر نمود.^۲

وی به مدت دو سال در آشتیان و در قلعه خود [قلعه آقا] زندگی کرد و در این مدت به احیای مزارع و باغات و حفر قنات در آشتیان، سیاوشان، خلجستان قم و سایر املاک خود در منطقه پرداخت. در همین فاصله، سه دانگ مزرعه اسکندسلفی سیاوشان را خرید.

«در آشتیان قنات گلشن را با هزینه زیاد احداث کرد و به وضع آب و قنات روستاهای سیاوشان، زنگ‌آباد، تاج‌آباد و جعفرآباد، سر و سامانی داد و در ولایات دیگر که تیول او بود، آبادانی‌ها نمود».^۳ دشت و قنات مستوفی، آسیاب مستوفی، و حمام آقا در آشتیان هنوز به همین نام خوانده می‌شود. بر پایه کتابچه دخل و خرج میرزا یوسف مستوفی الممالک، قسمتی از املاک وی موروثی بوده که از پدرش میرزا محمد حسن مستوفی فرزند میرزا کاظم به ارث رسیده بود.

املاک فراوان جناب آقا، نظارت و مدیریت خاص خود را می‌طلبید؛ بدین منظور، نایب‌الحکومه آشتیان و مضافات را خود انتخاب و به کار می‌گمارد و کار محاسبات دخل و خرج املاک توسط مستوفیان محلی و نایبان او انجام می‌پذیرفت که طی احکامی، آنان را به کار می‌گمارد.

بر پایه اسناد، از مهم‌ترین نایب‌الحکومه‌های محلی آشتیان و مضافات که توسط شخص جناب آقا میرزا یوسف تعیین شده بودند، میرزا رضا مستوفی آشتیانی و محمد رفیع خان معتمدالایاله بزرگ را می‌توان نام برد. در این جا متن بازخوانی شده اسناد میرزا یوسف مستوفی الممالک تقدیم خوانندگان می‌گردد.

فهرست اسناد معرفی شده:

چکیده سند ۲۵۱

۱- منشاء: مجموعه شخصی آقای عبدالله عطائی آشتیانی؛ ۲- عنوان: بیع‌نامه؛ ۳- دوره تاریخی: قاجاریه/ ناصرالدین شاه: ۱۲۸۸ ه. ق؛ ۴- وابستگی اقلیمی: آشتیان؛ ۵- زبان: فارسی و عربی؛ ۶- نوع خط: نستعلیق (تحریری عامیانه)؛ ۷- اندازه: (۳۰×۴۲ سانتیمتر) و ۸- شرح محتوایی سند: بیع‌نامه واگذاری

۱. معذار: حجت و برهان و آنچه که وسیله عذرخواهی قرار داده شود، معاذیر جمع (فرهنگ عمید)

۲. حضرتی، صادق، رجال و مشاهیر آشتیان، قم، الماس، ۱۳۸۲، ص ۱۵۰.

۳. نک: حضرتی، همان ص ۱۵۳.

سه دانگ از کل شش دانگ مزرعه اسکندسفلی و پنج باغ در ملک مزبور واقع در سیاوشان آشتیان. بایع: هشت تن از اهالی یا آقای میرزا یوسف خان مستوفی الممالک - مال المصالحة: مبلغ سیصدتومان تبریزی توصیفگرها: ۱۲۸۸ هـ. ق. - اراک - آشتیان - عقود شرعی - بیع نامه - اراضی مزروعی پول / مسکوکات - مهر - گواهی / شهود

[سند شماره ۲۵۱]

جناب جلالت مآب الاجل الاکرم الافخم الاعظم آقای مستوفی الممالک - دام مجده العالی و ظلّه الباقی - و بعد الحمد و الصلوة ، داعی بر این کلمات شرعیه الدلالات و باعث بر تحریر این عبارات واضحه المدلولات آنکه به مبیاعه صحیحه شرعیه قبول نمودند همگی و تمامی موازی سه دانگ از کل شش دانگ مزرعه مدعوه به اسکندسفلی را با کافه ملحقات و عامه منضمات از ممر و مدخل و اراضی و صحاری و دشتاب و اغشاب و جداول و جعافیر و مراتع و معالیف و تلال و جبال و انهار آبی زار و دیمی زار و کَلما يتعلق بها از مجری المیاه اعم از قنوات و عیون ورود آب و غیر ذالک به علاوه و انضمام پنج قطعه باغ معنب مشجر واقع در مزرعه مزبوره که متصل می باشد با آنچه به آن مزرعه دانند، مع پنج قطعه باغ و شناسند سمی ام لم یسم و ذکر ام لم یذکر از مالکین و اشخاص مفصله ذیل الکتاب:

حاجی حسین ولد مرحوم کربلائی علی استاد رضا یک دانگ؛ (مهر: عبده محمدحسین ۱۲۸۷) - کربلائی حسین ولد مرحوم حیدرعلی نیم دانگ؛ (مهر: عبده محمدحسین ۱۲۸۷) - غلامرضا ولد مرحوم حاجی فرمان نیم دانگ (مهر: عبده غلامرضا) - یوسف ولد مرحوم حمزه نیم دانگ؛ (مهر: عبده محمدحسین ۱۲۷۸) - کربلائی محمدحسن با خلیل یک زیوار؛ (مهر: عبده محمدحسن) - میرزا احمد ولد مرحوم میرزا محمد دو شعیر؛ (مهر: عبده الراجی احمد) - کربلائی علی محمد دهنمکی دو شعیر^۲.

و در عوض و مال المبیاعه، مبلغ سیصدتومان تبریزی رایج دیوان ریال ناصرالدین شاهی از قرار عددی بیست و شش نخود نقره تخمیناً وزن و ده عدد یک تومان رواج و علی ذلک صیغه مبیاعه صحیحه شرعیه بالعربیه و الفارسیه مشتمله علی الایجاب و القبول و قبض الثمن و اقباض المثلث و التملیک و التملک و التسلیم و التسلم و التخلیه و التصرف متعقبه باسقاط کافه الخیارات من الطرفین سیما خیارات الغبن و الغبن فی الغبن فاحشا کان ام افحش عالماً، عامداً اگرچه به مراتب عالیه عروج و صعود نماید، واقع و جاری گردید؛ پس نظر به اجرای صیغه مبیاعه صحیحه شرعیه و اخذ هر یک از مالکین با تعیین حصه خود را از مال المبیاعه تماماً گردید تمام سه دانگ از مزرعه مزبوره و پنج قطعه باغ منعب، مشجر، آباد متصل به هم در مزرعه مزبوره ملک طلق - دام مجده العالی و مدظله الباقی - و له التصرف کیف شاء و اراد کتصرف

۱. یک زیوار: هر دانگ: ۳۲ حبه یا ۱۶ شعیر - هر ملک ۶ دانگی ۱۹۲ حبه - هر نیم دانگ ۱۶ حبه - هر ۱/۴ دانگ یا ۸ حبه «یک زیوار» - هر ۶ دانگ ملک ۲۴ زیوار - هر دانگ ۱۶ شعیر - هر ۶ دانگ ۹۶ شعیر - هر شعیر ۱/۱۶ دانگ - هر حبه ۱/۳۲ دانگ - به نظر می رسد «زیوار» از تقسیمات ملکی مختص آشتیان است.
۲. دو شعیر: ۲/۱۶ هر دانگ است

اسنادی از میرزا یوسف مستوفی الممالک... / اسدالله عبدلی آشتیانی

المالک فی املاکهم و ذوی الحقوق فی حقوقهم و کان ذالک^۱ فی چهارم شهر جمادی الثانیه سنه ۱۲۸۸. (مهر: محمدیوسف ۱۲۷۸) - (مهر: عبده محمدحسین ۱۲۸۷) - (مهر: عبده غلامرضا) - (مهر: عبده محمدحسین ۱۲۸۷) - (مهر: عبده الراجی احمد).

[حواشی / سجالات]

توضیح آنکه چون در متن پنج قطعه باغ معمور و آباد نوشته شده، چون به نظر جناب جلالت مآب اجل الافخم الاعلم آقا^۲ - دام مجده العالی اقبالة الباقي - رسید و معلوم ایشان شد که باغات معموره همین پنج قطعه است، فرمودند من راضی به ضرر رعیت نیستم؛ همان نصف از باغات واقعه در مزرعه را بنویسید، لهذا مالکین مسطور متن در نهایت رضا و رغبت جزو مبیع مبلغ نمودند نصف از باغات را که در مزرعه مزبوره می‌باشد، به این قسم که اولاً در میان خود داده و خواست نموده، نصف از باغات را یک تخته نمایند و تسلیم گماشتگان دستگاه جناب جلالت مآب نمایند [مصالحه] بر همین نحو جاری شد به تاریخ متن. (مهر: عبده الراجی محمدحسن)^۳

بسم‌الله اشرف الاسماء؛ اعترفوا بوقوع المبیعة المسطورة اصالة و وكالة كما زبر و رقم فيه لدى الاضعف الافقر الاحقر (مهر: عبده الراجی محمدجعفر)^۴ - قد اجريت صیغه المبیعة الصحیحه الشرعیه كما سطر فيه و له العبد الخاطی العاصی (مهر: عبده الراجی محمدحسن) - قد وقعت المبیعة المزبوره حسبما سطر و رقم فيه حرره الاقل الاثیم (مهر: سید ابراهیم^۵ ابن علی)

۱. [ذالک / ذلک]

۲. [آقا / جناب آقا] لقبی است که ناصرالدین شاه به میرزا یوسف مستوفی الممالک داده بود. میرزا حسن مستوفی فرزند میرزا یوسف هم لقب «آقا» داشت

۳. «محمدحسن: آیت‌الله آقا شیخ محمدحسن مجتهد آشتیانی از فقهای و دانشوران اواخر سده سیزدهم مقدمات را در آشتیان فرا گرفت و به نجف اشرف مهاجرت کرد. در فقه و اخبار و حکمت و طب صاحب اطلاع بود و به درجه اجتهاد نایل آمد و رساله خود را نگاشت. سپس به آشتیان آمد و تا آخر عمر به ارشاد مردم پرداخت. همسرش دختر آخوند ملامسیح بود. سپهبد حسن نورایی فرزند اوست. وفات این عالم ربانی در سال ۱۲۹۲ هـ. ش اتفاق افتاده است». (حضرتی، صادق، رجال و مشاهیر آشتیان، نشر العاصی، ص ۲۷۷ و ۲۷۸) کاتب بیع‌نامه آقا شیخ محمدحسن مجتهد آشتیانی است.

۴. آقا شیخ محمدجعفر مجتهد آشتیانی، از اجله زجاد و فقهای آشتیان و از پایه‌گذاران مدرسه علمیه آشتیان به سال ۱۲۷۲ هجری. وی خواهر قائم مقام فراهانی همسرش بود. همسر میرزا یوسف مستوفی خواهر قائم مقام بود. هم اوست که مستوفی را به درویشی و کیمیا متهم کرد. و ملا عبدالعظیم به جای وی کشته شد. برای اطلاع بیشتر رک: فصلنامه اسناد بهارستان، سال اول، پائیز ۱۳۹۰، شماره سوم.

۵. سید ابراهیم مستوفی آشتیانی ابن علی: از مستوفیان محلی دستگاه میرزا یوسف مستوفی الممالک در آشتیان. بر اساس مصالحنامه‌ای به تاریخ ربیع‌الثانی ۱۳۰۷ آمده: «... سید میرزا احمد (مهر: یا احمد ۱۲۸۸) بوکات توعمانه از جانب ابوی (پدرم) خود سرکار مقرب الخاقان معتمدالسلطان میرزا ابراهیم مستوفی (مهر: عبده الراجی ابراهیم ۱۲۸۷) همگی و تمامی موازی یک‌دنگ از جمله شش دنگ عمارت مشاع واقعه در آشتیان ... با عالی‌شان عزت و

چکیده سند ۲۱۰

۱- منشاء: مجموعه شخصی آقای صادق حضرتی آشتیانی؛ ۲- عنوان: صلح‌نامه؛ ۳- دوره تاریخی: قاجاریه / احمدشاه: ۱۳۳۷ ه.ق.؛ ۴- وابستگی اقلیمی: آشتیان؛ ۵- زبان: فارسی و عربی و سیاق؛ ۶- نوع خط: شکسته نستعلیق تحریری؛ ۷- اندازه: (۳۰×۴۲ سانتیمتر)

شرح محتوایی سند: مصالحه و اگذاری همگی و تمامی اراضی و عمارت قلعه مستوفی الممالک ملکی موروثی اختصاصی به انضمام مزرعه دشت گلشن و قنات ملک مزبور واقع در آشتیان. مصالح: میرزا حسن مستوفی الممالک آشتیانی، فرزند میرزا یوسف مستوفی الممالک متصالح میرزا حسین خان [جمالی] فرزند حاج آقا ابراهیم آشتیانی، مال المصالحه: مبلغ سه هزار و چهارصد تومان وجه فسی

توصیف‌گرها: ۱۳۳۷ ه.ق. - آشتیان - عقود شرعی - صلح‌نامه (مصالحه‌نامه) - املاک و مستغلات - پول / مسکوکات - ارث و میراث - مهر - گواهی / شهود

[سند شماره ۲۱۰]

بعد الحمد و الصلوة، مقصود اصلی از تحریر این کلمات شرعیة الدلالات آن است که حضرت مستطاب اجل اکرم امجد افخم اشرف اعظم آقای آقا میرزا حسن مستوفی الممالک - دامت شوکتہ - در محضر مسعود شرع مطاع لازم الابتاع دارالخلافة طهران در حالت عمد و اختیار بدون شائبه کراهت و اجبار به صلح صحیح شرعی قطعی بتی جزمی ملی اسلامی تملیک فرمودند به معتمدالسلطان میرزا حسین خان - زید مجده - خلف صدق و فرزند ارجمند جناب حاج آقا ابراهیم آشتیانی - دام توفیقه - همگی و تمامی کل شش دانگ اراضی و عمارات قلعه آشتیان ملکی موروثی اختصاصی متصرفی خودشان را که عبارتست از: دیوانخانه و اندرونی و یخچال و طویله و بهاربند و حیاط مشهور به حیاط بابا گلدی و حمام و اراضی قلعه مرحوم قوام الدوله با کافه ملحقات شرعیة و عامه منضمات عرفیه آنها از عرصه و اعیان و جدران و حیطان و ابواب و اخشاب و دروب و شبابک داشته، میانی فضا مسقف و مکشوف و سایر ما یتعلق بها و یضاف الیهما مما سمی ام لم یسم من دون الاستثنا به انضمام یک قطعه زمین مزروعی موسومہ به دشت گلشن واقعہ در قصبه آشتیان که در محل خود معروف و لکثرة وضوحها مستغنی از تحدید است بتوابعها من الممر و المدخل و الاشجار و الانهار و حصه و سهم اختصاصی خود از قنات آنکه به موجب بنجاح و معمول سنواتی محل معلوم و معین است که ابنیه و عمارت مزبوره و زمین دشت و حصه از قنات آن ملک متصالح باشد و برای حضرت اشرف در بناها و عمارات آشتیان و در دشت گلشن و قنات آن حقی باقی نماند.

به عوض و مال المصالحه مبلغ سه هزار و چهارصد تومان وجه فسی دو هزاری پنج عدد یک تومان

سعادت نشان آقا رضا خلف مرحوم مغفور آقا زمان... میرزا سید ابراهیم مستوفی در هیچ یک از کتاب‌های تاریخی آشتیان اسمش برده نشده و به نظر می‌رسد که وی از مستوفیان دستگاه میرزا یوسف مستوفی بوده و احتمالاً از مستوفیان محلی بوده که املاک فراوان مستوفی در آشتیان، فراهان و خلجستان را اداره می‌کرده است. میرزا ابراهیم دارای دو سجع مهر است: (مهر: عبده الراجی ابراهیم) و (مهر: سید ابراهیم ابن علی)

مأخوذ و مقبوض حقیقه فی رسماً و کتابه که اتمام آن بعد العقد به اقباض متصلح مرقوم ایصال و تقدیم به حضرت اشرف شد و دیناری از آن باقی و لم یصل نماند و صیغه متصلحه شرعیه به سمت جریان و انعقاد پذیرفت و کافه خیارات محتمله و متصوره در مقام خصوصاً خیار الغبن و الغبن فی الغبن و لو کان فاحشاً بل افحش باعلی مراتبه و اقصی مدارجه با علم و التفات طرفین به معنی خیار و غبن و اسقاط دایر شرعی آن از جانبین اسقاط شد و برای هیچ کدام، حق غبن باقی نماند. و در ضمن عقد خارج لازم حضرت اشرف ملتزم شرعی و ذمه دار شدند از حال تحریر ورقه لغایت مدت پنجاه سال هلالی به تحمل خسارات و تعهد غرامات و تضمرات وارده بر متصلح و لو بلغ الی مثل العوض علاوه بر رد مثل مال المصلحه بر فرض بروز فساد در مصلحه مرقومه و خروج ما صریح علیه مورد الاستحقاق الغیر کلا ام بعضاً عینا ام منفعةً با اثبات شرعی و به مراتب مرقومه صیغه شرعیه جاری شد و مورد صلح به ملکیت متصلح قرار و استقرار شرعی یافت فله التصرف فیه کتصرف المالک فی املاکهم و کان ذالک فی آخر یوم الاثنین غروب روز دوشنبه چهارم شعبان المعظم سنه ۱۳۳۷. (مهر: حسن بن یوسف)، (امضاء: حسن مستوفی)

[حواشی / سجالات]

۱. مبلغ (عدد به سیاق) سه هزار و چهارصد تومان، (نصف عدد به سیاق) هزار و هفتصد تومان مال المصلحه متن به توسط آقا میرزا حسین خان متصلح متن به حضور حضرت مستطاب اشرف آقای مستوفی الممالک - دامت شوکت - تقدیم شد و بر سبیل قبض رسید. این چند کلمه قلمی گردید فی چهارم شعبان المعظم سنه ۱۳۳۷. (مهر: حسن ابن یوسف)، (امضاء: حسن مستوفی) - ۲. بسمه تعالی شأنه؛ قد وقع اخذ المبلغ المرقوم فی الهامش ثلثه آلاف و اربعمائة تومان لدى العبد احمد التفرشى فی رابع شعبان المعظم ۱۳۳۷، (مهر: ناخوانا) - ۳. بسم الله الرحمن الرحيم؛ قد وقع اخذ تمام المبلغ المرقوم فی الهامش حسبما فصل لدى الاحقر فی التاريخ شعبان المعظم ۱۳۳۷ من التقرير متن الاحقر...؟ بسمه تعالی شأنه؛ قد وقع الصلح للارزم عن تمام الابنيه و العمارات المرقومه و عن قطعته ارض مسطوره بتوابعها و قناتها و قبض تمام العوض و الاسقاط و الالتزام حسبما فصل لدى العبد احمد التفرشى فی آخر یوم الاثنین رابع شعبان المعظم ۱۳۳۷ (مهر: ناخوانا) - ۴. بسم الله الرحمن الرحيم؛ قد وقع الصلح ایجاب عن التعلقه - المزبور و عماراتها و ابنتها المفصلة فی المتن بتوابعها و من الارض المسطوره و قناتها قدر الحصه و قبض تمام العوض ثلثه آلاف و اربعمائة تومان و الاسقاط و الالتزام حسبما فصل لدى الاحقر فی التاريخ رابع شعبان المعظم ۱۳۳۷ من التقرير متن الاحقر؟ (مهر: مرتضی بن محمد حسن)

چکیده سند ۲۴۸

۱- منشأ؛ مجموعه شخصی آقای عبدالله عطائی آشتیانی؛ ۲- عنوان؛ مصلحه نامه؛ ۳- دوره تاریخی؛ قاجاریه / احمدشاه؛ ۱۳۳۷؛ ۴- وابستگی اقلیمی؛ آشتیان - سیاوشان؛ ۵- زبان؛ فارسی و عربی؛ ۶- نوع خط؛ شکسته نستعلیق / ثلث و ۷- اندازه؛ (۳۰ × ۴۲ سانتیمتر).

شرح محتوایی سند: مصالحه واگذاری تمامی و همگی (شش دانگ) اراضی اسکند واقع در سیاوشان - مصالح: میرزا عباس خان سر رشته‌دار؛ متصالح: میرزا عبدالله خان ولد کربلایی اکبر؛ به مال المصالحه: مبلغ دوپست و پنجاه تومان
توصیف‌گرها: ۱۳۲۷ هـ. ق - آشتیان - عقود شرعی - مصالحه‌نامه - املاک و مستغلات - آبادی، روستاها - پول / مسکوکات - مهر - گواهی / شهود

[سند شماره ۲۴۸]

بسم الله خیرالاسماء. و بعد، مقصود از تحریر و ترقیم این کلمات شرعیه الدلالات آنست که حضور به هم می‌رساند در عالی محفل شرع مطاع واجب الاتباع دارالخلافة طهران جناب فخرت نصاب اجل عالی آقا میرزا عباس خان^۱ سررشته‌دار توپخانه مبارکه - دام اقباله عالی - و در حالت اجتماع کافه شرایط معتبره در صحت انشائات شرعیه با الطوع و الرغبة و الاختیار من دون الاکراه و الاجبار مصالحه صحیحه صریحه شرعیه قطعیه جزمیه ملیه اسلامیة نمود با عالی جاه مجدت همراه زیده الاقران و الاشباه آقا میرزا عبدالله -^۲ زید عزه - خلف مرحوم کربلایی علی اکبر آشتیانی همگی و تمامی آنچه را که از مزرعه اسکند من مزارع سیاوشان بر حسب خریداری از حضرت مستطاب اجل اسعد امجد اکرم افخم اشرف اعظم، آقای مستوفی الممالک^۳ - دامت شوکتہ - مالک و متصرف شده، به شرح و تفضیل که در قبالة انتقالی از حضرت اشرف به مصالح مرقوم افتاده، با کافه ملحقات شرعیه و عامه منضمات عرفیه آن قدرالحصه از اراضی و صحاری و براری و مزارع و مراتع و مجری المیاه قنات و آبی کار و دیم‌زار و بذر موجود در اراضی مزرعه مزبوره و ممر و مدخل و کل ما یتعلق بها و یضاف و ینسب الیها قدرالحصه؛ به عبارت اخری آنچه از حضرت مستطاب اشرف معظم‌الیه به شرح قبالة جداگانه انتقال به آقای میرزا عباس خان معزی‌الیه یافته، بدون اخراج و استثناء چیزی از آن، ملک طلق آقا میرزا عبدالله مرقوم بوده باشد به انضمام سهم اربابی از محصول موجود هذه السنه کانت به مال المصالحه مبلغ (عدد به سیاق): دوپست و پنجاه تومان (نصف عدد به سیاق): یک‌صد و بیست و پنج تومان وجه نقد از جنس ریال فضی رایج خزانه مأخوذ و مقبوض حقیقه^۴ لارسماً و صیغه مصالحه شرعیه جاری و ساری گردید و اسقاط کافیه خیارات محتمله و متصوره در مقام خصوصاً خیار الغبن و الغبن فی الغبن و لوکان فاحشاً بل افحشاً به اعلی مراتبها و اقصی مدارجها از طرفین به عمل آمد. و در ضمن عقد خارج لازم ملتزم شرعی گردید جناب مصالح معزی‌الیه در صورتی که تا پنجاه

۱. میرزا عباس خان سررشته‌دار توپخانه مبارکه از مالکین بزرگ منطقه خلیجستان قم که اکثر املاک مستوفی را در سال ۱۳۳۷ هجری خریداری کرد؛ از جمله روستای موجان واقع در خلیجستان و هزارآباد آشتیان. نسبت به وی بر نگارنده روشن نشد.

۲. میرزا عبدالله تاجر آشتیانی [عطائی] (۱۳۰۰ هـ. ق - ۱۳۲۴ هـ. ش) فرزند کربلایی اکبر، مؤسس بازار آشتیان و از تاجران معتبر.

۳. میرزا حسن خان مستوفی الممالک (۱۲۹۱ هـ. ق - ۱۳۱۱ هـ. ش) فرزند میرزا یوسف مستوفی الممالک

سال دیگر از تاریخ ذیل در مصالحه مرقومه فسادى ظاهر شود که مستند به فعل او باشد و مورد صلح کالا ام بعضاً عیناً ام منفعاً مستحقاً للغير برآید و به ثبوت شرعى برسد؛ علاوه بر رد مثل العوض از عهده غرامات و خسارات وارده بر متصالح برآید و صیغه التزام جاری شد. پس کردند تمام مصالح عنه مرقوم ملک طلق متصالح مرقوم و له التصرف فیها کتصرف شاء و کان ذالک^۱ فی بیستم شعبان المعظم ۱۳۲۷. (مهر: عبده الراجی عباس)

حاشیه / سجالات

بسم الله الرحمن الرحيم. قد وقع الصلح المأب عمماً بلکه جناب آقا میرزا عباس خان - دام توفیقه - من المزرعة الموسومة به اسکند حسبما التقبل اليه من الحضرة الاشرف مستوفى الممالک - دامت شوکته - بتوابعها و لواحقها و قبض العوض و الاسقاط و الالتزام حسبما فصل لدى الاحقر فى التاريخ شعبان المعظم ۱۳۳۷ من الاحقر مرتضى [...] (مهر: مرتضى^۲ بن محمدحسن) - مضمون متن بیان واقع است؛ (مهر: جهانسوز ۱۳۲۷) - معامله مسطوره در متن بیان واقع است و این بنده شاهد ابن مرحوم میرزا محمدرضا آشتیانی؛ (مهر: معاون دفتر ۱۳۰۳) - مضمون مسطور متن بیان واقع است و این بنده شاهد ابن مرحوم میرزا مصطفی آشتیانی ۱۳۲۷؛ (مهر: ناخوانا)

چکیده سند ۲۱۷

۱- منشاء: مجموعه شخصی اسدالله عبدلی آشتیانی؛ ۲- عنوان: حکم (معمولی)؛ ۳- دوره تاریخی: قاجاریه/ ناصرالدین شاه؛ [احتمالاً بین سال‌های ۱۲۶۸ هـ. ق تا ۱۲۷۵ هـ. ق در آشتیان]؛ ۴- وابستگی اقلیمی: آشتیان؛ ۵- زبان: فارسی؛ ۶- نوع خط: شکسته نستعلیق تحریر شده توسط میرزا یوسف مستوفی الممالک آشتیانی و ۷- ابعاد: ۲۱ × ۳۳ سانتی متر.

شرح محتوایی سند: حکم مستمری اولاد صغیر مرحوم ملامحمدتقی [آشتیانی] به مبلغ یک تومان نقد و چهار خروار گندم به رسم نان خانه به صیغه مستمری از جانب میرزا یوسف مستوفی الممالک آشتیانی در آشتیان. میرزا یوسف مستوفی الممالک، اولاد صغیر، ملامحمدتقی، یک تومان، چهار خروار گندم، سالانه، به رسم نان خانه، مستمری.

توصیف‌گرها: ۱۲۶۸ تا ۱۲۷۵ هـ. ق - آشتیان، حکم، مستمری، پول، مسکوکات/ غلات، اوزان - مهر - گواهی/ شهود.

۱. [ذالک / ذلک]

۲. آقا شیخ مرتضى آشتیانی (۲۸۰ هـ. ق؛ ۱۳۲۵ هـ. ش)، فرزند ارشد آقا میرزا محمدحسن مجتهد آشتیانی (میرزای بزرگ)

[سند ۲۱۷]

عالی‌شأن عزت‌نشان، کربلائی اسمعیل را قلمی می‌شود. چون مرحوم آقا محمدتقی که به جوار رحمت الهی واصل شد، از او چند نفر اولاد صغیر باقی مانده که رعایت احوال آنها را منظور دارم؛ لهذا از ابتدای معامله توشقان‌نیل سعادت تحویل واقعه مبلغ یک تومان نقد و مقدار چهار خروار گندم به رسم نان خانه به صیغه مستمری در حق آنها برقرار و مستمر داشت. آن عالی‌شأن از قرار این نوشته، مبلغ و مقدار مزبور را همه ساله در وجه آنها عاید و مهم‌سازی داشته، قبض رسید حاصل دارد که از قرار قبض به خرج ابواب جمعی آن عالی‌شأن مجری و محسوب خواهد شد و می‌باید مقدار مسطور از دهات حول و حوش به آنها حواله و عاید کند و از قراری که اعلام رفت، تعلل ننماید.

[حواشی / سجلات]

یک تومان و دو خروار از سنه آتیه کارسازی نماید.
[پشت سند، سجع مهر چهارگوش میرزا یوسف مستوفی الممالک با این عنوان] - (مهر: افوض امری الی الله یوسف بن محمد حسن)

چکیده سند ۴۴

۱- منشأ: مجموعه شخصی اسدالله عبدلی آشتیانی؛ ۲- عنوان: مصالحه‌نامه؛ ۳- دوره تاریخی: پهلوی اول ۱۳۰۶ خورشیدی؛ ۴- وابستگی اقلیمی: کندرود - خلیجستان قم؛ ۵- زبان: فارسی و عربی و سیاق؛ ۶- نوع خط: شکسته نستعلیق و ثلث و ۷- ابعاد: (۳۰ × ۴۲ سانتی‌متر)
شرح محتوایی سند: مصالحه و اگذاری همگی و تمامیت یک ثلث مشاع از املاک و اعیان و رقیبات و دارائی اختصاصی متصرفی از قریه کندرود، روستائی در ۵۰ کیلومتری شمال شرقی آشتیان از املاک موروثی مستوفی الممالک. مصالح: آقا میرزا غلامرضا خان حاجی عظیمی
ولد میرزا حسن آقا آشتیانی با متصالح آقا میرزا عبدالله خان عطائی [تاجر آشتیانی] فرزند کربلایی اکبر؛ مال المصالحه: مبلغ پنج هزار تومان وجه نقد.
توصیف‌گرها: ۱۳۰۶ ش، خلیجستان - قم - عقود شرعی، مصالحه‌نامه (صلح‌نامه)، املاک و مستغلات آبادی / روستا - اراضی مزروعی
پول / مسکوکات - حاج عظیمی آشتیانی / ارث و میراث - مهر - گواهی / شهود

[سند شماره ۴۴]

هو المالك بالاستحقاق
الحمد لولیه و الصلوة علی نبیه؛ مقصود از تحریر و تسطیر این کلمات شرعیه الدلالات واضحه المعالی و البیانات خالی از خلل و قصور، آن است که حضور به هم رسانیدند جناب جلات مآب اجل اکرم عالی؛

آقای آقا میرزا غلامرضا خان حاجی عظیمی؛ (مهر: عبده الراجی غلامرضا ۱۳۱۷) - دام اقباله - ولد مرحوم مبرور خلدآشتیان، میرزا حسن آقا - طاب رمسنه^۱ - در حالت اجتماع و دارا بودن کافه امور معتبره در صحت آقاریر شرعیّه بالطوع و الرغبه و الاختیار لابلالاکراه و الاجبار و بعد حضوره به مصالحه صحیحه شرعیه ملیه صریحه حرمیه قطعیه، تملیک و منتقل نمودند؛ انتقالاً شرعیاً همگی و تمامت یک ثلث مشاع از املاک و اعیان و رقیات و دارائی ملکی اختصاص متصرفی خود را از قریه مدعوه به کُندرود من قراء خلجستان قم اعم از املاک خود قریه مزبوره ابتیاعی از آقا^۲ و غیره؛ و مزارع تابعه آن بر طبق تشخیص و تفصیل ذیل السطر با کافه ملحقات و عامه منضمات شرعیّه

- از کل هفت دانگ مجری المیاه و زمین و دشت کندرود مطابق بنچاق آقای آقای مستوفی به انضمام اشجاری که در محل خود معین است: پنجاه و شش شعیر مشاعاً (عدد به سیاق): ثلث هجده شعیر و چهار سدس شعیر

- از کل هفت دانگ مجری المیاه و زمین مزرعه بهرام آباد من مزارعات قریه مزبوره ابتیاعی از آقای مستوفی به انضمام باغات: (عدد به سیاق): پنجاه و شش شعیر؛ ابتیاعی از رعایای قریه مزبوره: (عدد به سیاق): بیست و پنج شعیر - (عدد به سیاق): هشتاد و یک شعیر ثلث ۲۷ شعیر

- از کل شش دانگ مجری المیاه و ملک و مزرعه باغ ملک به انضمام اشجار مطابق بنچاق مستوفی: (عدد به سیاق): ۴۸ شعیر، یک ثلث ۱۶ شعیر - باغ واقعه در باغ ملک: شش دانگ ثلث دو دانگ.

- از کل شش دانگ مزرعه مدعوه به پشت جوی من مزارعات قریه مزبوره: ثلث مشاعاً مطابق بنچاق آقای مستوفی دو دانگ.

- از کل شش دانگ مزرعه بیابانک من مزارعات قریه مزبوره: یک ثلث مطابق بنچاق آقای مستوفی دو دانگ.

- از کل شش دانگ زمین معروف به شیلان دیده شود چانک مطابق بنچاق مستوفی: یک ثلث مشاعاً دو دانگ.

- از کل شش دانگ طاحونه^۳ مستوفی واقعه در قریه مزبوره: یک ثلث مشاعاً دو دانگ.

- از کل شش دانگ مزرعه دهک من مزارعات قریه مزبوره: ثلث مشاعاً مطابق بنچاق آقای مستوفی دو دانگ.

- از کل شش دانگ یک باب عمارت اربابی جدید البناء واقعه در مزرعه باغ ملک: یک ثلث مشاعاً دو دانگ.

- از مجری آب دره رنابه: سه شبانه روز و چهارده ساعت از هر پانزده شبانه روز: یک ثلث ۲۸ ساعت و چهل دقیقه.

- از کل شش دانگ مزرعه ملک آباد به انضمام مساکن الباقی^۴ در خارج معین است: (عدد به سیاق):

۴۰ شعیر مشاع، ثلث سیزده شعیر و یک ثلث شعیر - باغ واقعه در ملک آباد متصل به قلعه: سه دانگ یک ثلث و یک دانگ.

۱. دفن کردن مرده، دفن کردن چیزی و پوشانیدن آن، در خاک پنهان کردن، خاک گور: لغت نامه دهخدا.

۲. میرزا حسن مستوفی الممالک، فرزند میرزا یوسف مستوفی آشتیانی ملقب به آقا.

۳. طاحونه: آسیاب

۴. [الباقی / ابتیاعی؟]

و عرفیه هر یک از املاک و اعیان مفصله در فوق از صحاری و دشت‌باب و براری و مزارع و مراتع و معالف و آبی‌زار و دیمی‌زار و دایر و بایر و حال و تلال و انهار و عیون و مجاری المیاه و قنوات دایر و بایره و مساکن و بیوتات و باغات دایره و مخروبه و کُلما يتعلق بها و یضاف الیها من دون استثناء شیئی منها ذکر ام لم یذکر سُمی ام لم یسم کائنا ماکان بقدر الحصة الشایعه به استثنای هفت شعیر از بهرام‌آباد که در صدق مسخریه به عیال جناب مصالح است به جناب مستطاب اعتمادالاجله^۱ افتخار الاعیان و الاشراف آقای آقامیرزا عبدالله خان^۲ عطائی - دام مجده - ابن مرحوم مزبور کربلائی اکبر - طاب‌ثراه - به مال المصالحه معین مبلغ پنج هزار تومان وجه نقد مقبوض فی المجلس حقیقه لاعلی الرسم و المعارف و صیغه مصالحه شرعیه ملیه اسلامیة بینهما بالفارسیه و العربیة مشتمله علی الایجاب و القبول جاری گردید و اسقاط کافه خیارات محتمله و متصوره فی [هـ] إذا المقام سیما خیار الغبن فی الغبن و لو کان فاحشاً بل فاحش با علی مراتبه العالیه و اقصى مدارجه الفاتقه عروجاً و نزولاً عن الطرفين واقع گردید. و نظر به اجراء صیغه و اخذ تمامی مال المصالحه، مزبور گردید تمامت مصالح عنه و مرقومات فوق ملک طلق و حق صدق متصالح مزبور فله التصرف فیہ کتصرف الملاک فی املاکهم و ذوی الحقوق فی حقوقهم و در ضمن عقد خارج لازم ملتزم گردید جناب مصالح مزبور بر آنکه چنانچه در صورتی که از تاریخ ذیل، لغایت پنجاه عام تمام، کشف فسادی در مورد مصالح عنه مرقومات شود که مستحقاً لابد^۳ جزواً ام کلاً عیناً ام منفعه باید علاوه بر ردّ تمامی مثل الثمن مزبور از عهده غرامات و خسارات و تضررات وارده بر جناب متصالح برآیند و کان وقوع ذلک فی بیستم و هشتم، ۲۸، شهر جمادی الاولی توشقان فیل^۴ ۳۰۶ [۱] شمسی مطابق هزار و سیصد و چهل و شش من الهجرة النبویه المصطفویه - صلی الله علیه و آله و سلم - ۱۳۴۶، غلامرضا آقا حسن زاده حاجی عظیمی آشتیانی. (مهر: عبده‌الراجی غلامرضا ۱۳۱۷)

[حواشی / سجالات]

۱- قد اعترف المصالح المسطور و قبض الوجه و اسقاط الخیار و الالتزام حسبما فصل فیہ حرره الحانی (امضا: اسمعیل^۵ الحسینی ۱۳۴۶؛ (مهر: اسمعیل الحسینی ۱۳۳۸) - قد وقعت المصالحه الشرعیه الصحیه و اقرار المصالح المرقوم آقای میرزا غلامرضا خان المزبور بالصلاح و القبض و الالتزام لدى حسبما ورقه حرره

۱. [الاصله / الاخلد؟]

۲. میرزا عبدالله خان تاجر آشتیانی (۱۳۰۰ق - ۱۳۲۴ خ)

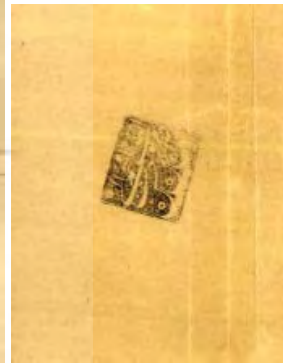
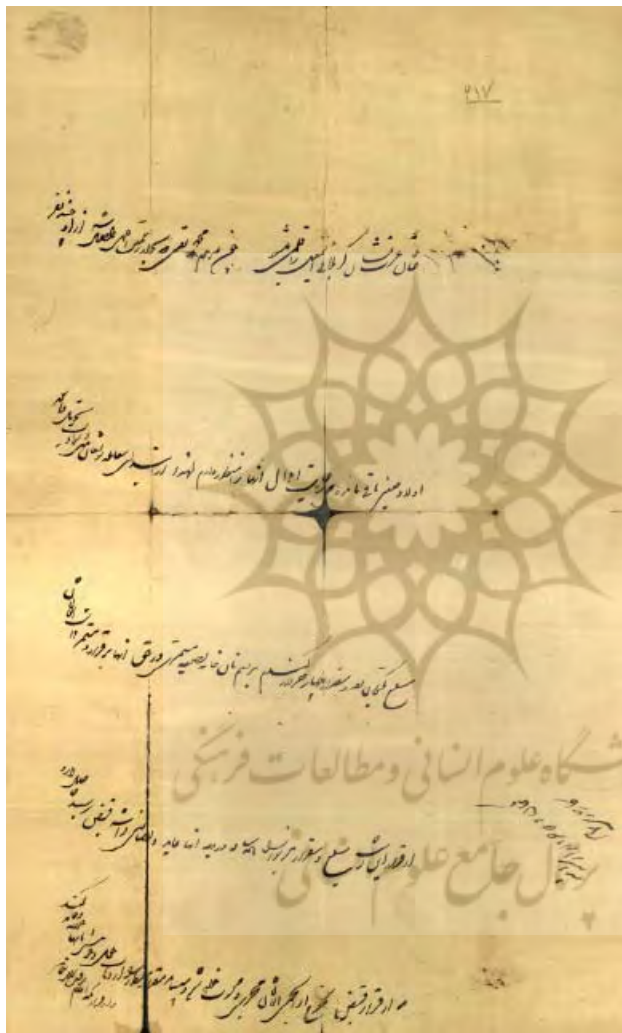
۳. فلغیراً آید؟

۴. ماه خرگوش مطابق تیر یا سرطان، از ماه‌های ترکی مغولی.

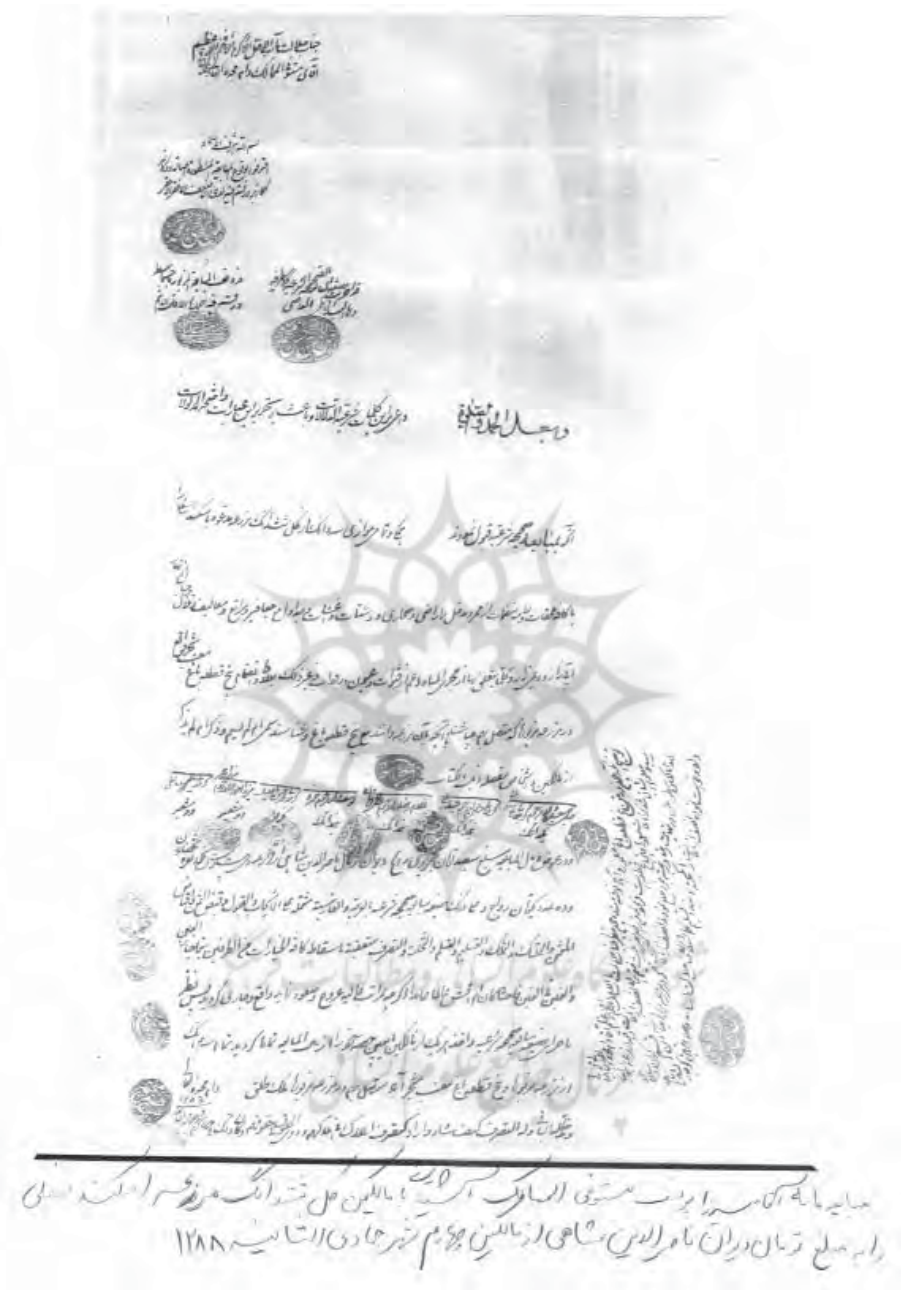
۵. آقا سید اسماعیل میری آشتیان ملقب به حجت فرزند میرآقا، از فقیهان و دوست و هم درس آقا شیخ عبدالکریم حائری یزدی در عتبات عالیات تحصیل کرد و بعد از مشروطه به وطن بازگشت. او مورد وثوق آیت‌اله حائری بود و مسائل فقهی اهل آشتیان را به وی ارجاع می‌داد. اسناد مختلفی به خط وی موجود است. او در اواخر عمر به تجارت روی آورد. (سجع مهری): اسمعیل الحسینی ۱۳۳۸ است.

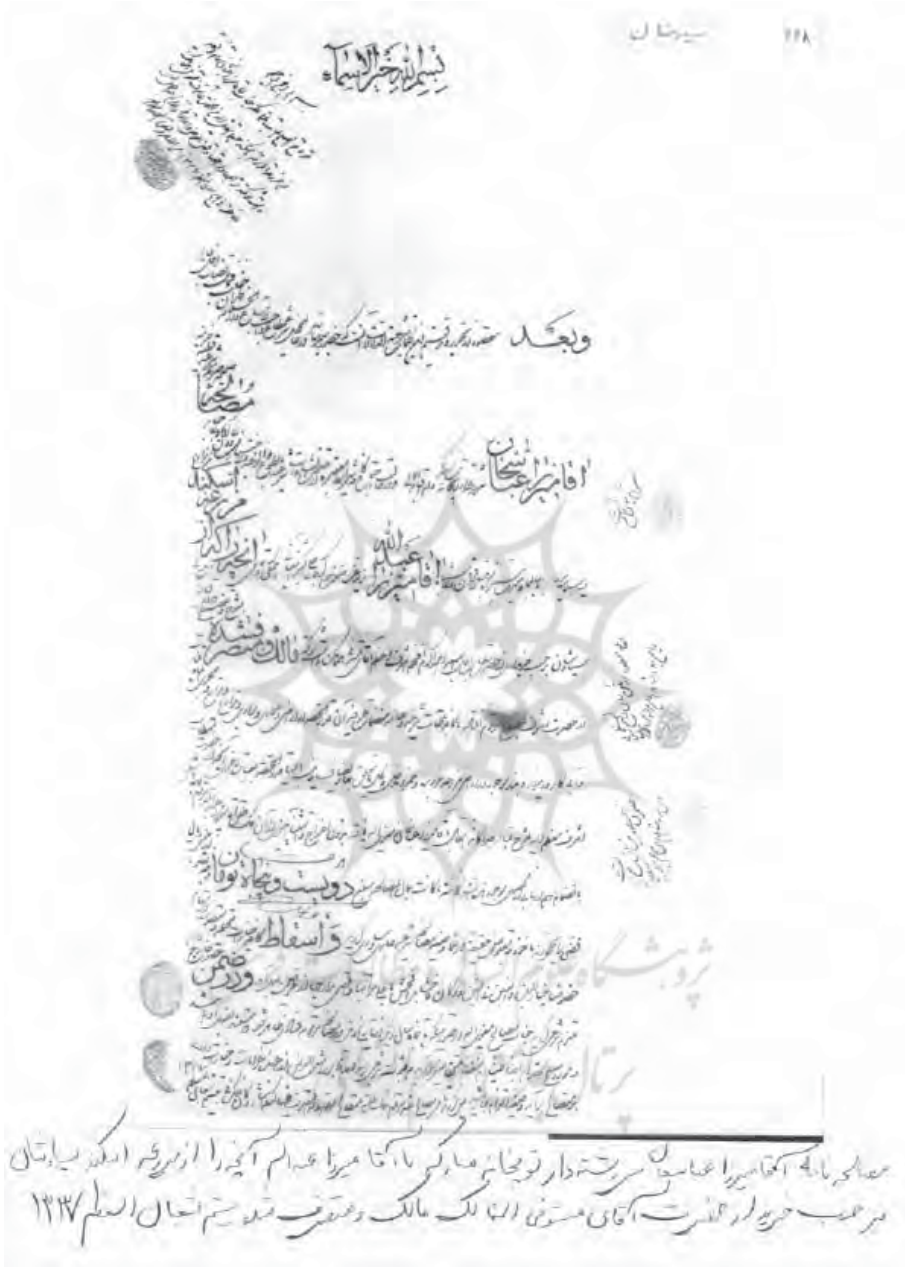
اسنادی از میرزا یوسف مستوفی الممالک... / اسدالله عبدلی آشتیانی

الاحقر؛ (مهر: عباس^۱ ۱۳۳۳) - بسمه تعالی قد اجريت صيغه المصالحة الشرعيه و قبض بل الهامش حرره الاحقر الاثيم الجاني الآشتياني؛ (مهر: عباس صالحی ۱۳۳۷) - قد اعترف الحاج عظيمی میرزا غلامرضا خان بالصلح و قبض ماله و اسقاط الخيار و الالتزام حسبما فصل فيه لدى الاحقر في جمادى الاولى ۱۳۴۶. (مهر: العبد الاحقر محمد جعفر)^۲

۱. آقا شیخ عباس رضائی آشتیانی، فرزند ملامحمد علی آخوند مشهور به قاضی و ملقب به شیخ السلام. کاتب مصالحه‌نامه مورد بحث.
۲. آقا شیخ محمد جعفر مجتهد شهرابی (عسگری) (۱۲۳۹ خ - ۱۳۲۰) فرزند حاجی حسن از فقهای آشتیان.

هَلْ يَلَّاكَ بِالْإِسْتِخْفَانِ

الحمد لله الذي جعلنا من آل أبي طالب

عنه صلوات الله عليهم أجمعين... (The rest of the text is dense handwritten Persian script, including names and religious phrases.)

پیام بهارستان / ۴، س ۴، ش ۱۶ / تابستان ۱۳۹۱